

BOTANIKOS PRADININKAS LIETUVOJE

Jurgis Ambroziejus Pabrėža (1771. I. 15 — 1849. X. 30), kurio gimimo 200 metų sukaktį šimet pažymi, yra mums brangus tuo, kad pirmasis pradėjo lietuvių kalba rašyti mokslinius botanikos veikalus. Savo tėviškėje, Žemaitijoje jis buvo pirmasis botanikas floristas, paklojęs pamatus to mokslo tolesniam vystymuisi Lietuvoje. Jis daug dirbo ir rašė, rūpinosi lietuvių kultūros vystymu tokiu metu, kai beveik nebuvo galimybių spausdinti lietuviškos knygos, o ir skaitytojų tebuvo nedaug.

J. Pabrėžos tėvai, Jonas Pabrėža ir Rožė Baužinskaitė, gyvenę Vėčių kaimė, Lenkimų apylinkėje, Skuodo rajone, buvo valstiečiai, turėję bajorų teises.

Sūnus Jurgis, gimęs 1771 metais sausio 15 dieną, mokėsi Lenkimų pradžios mokykloje, o 1785 metais įstojo į Kretingos gimnaziją; gyveno pranciškonų bendrabuty. 1791 m. baigė gimnaziją aukso medaliu ir po metų įstojo į Vilniaus universitetą, kuris tuomet vadinosi Vyriausiąja Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės mokykla. Ten dvejus metus mokėsi medicinos. Klausė ir kitų dalykų paskaitų: istorijos, botanikos, chemijos, fizikos, geografijos, bet ypač pamėgo gamtos ir medicinos mokslus.

Botanikos paskaitas J. Pabrėža klausė pas profesorių F. Spicnagelį, kuris, būdamas gydytojas, tikriausiai plačiau pasakodavo apie vaistingnuosius augalus ir tuo būdu orientavo savo klausytojus taikomajai botanikai. Augalų apibūdinimo pratimams irgi vadovavęs R. Spicnagelis, nes viename laiške, rašytame profesoriui J. Volfangui (1829. IV. 13), J. Pabrėža taip pasakoja: "Ten tarp kitko turėjau laimės matyti, kaip apibūdinamos augalų gentys ir rūšys, vadovaujant įžymiam gamtos profesoriui ponui Špicnageliui". Tačiau Pabrėža, studijuodamas Vilniuje, augalų pažinimo pilnai neįsisavino, nes toliau jis rašė, kad vėliau, savarankiškai dirbdamas Žemaitijoje, daug vargo turėjęs augalus apibūdindamas be vadovo, neturėdamas specialios literatūros.

Tuo metų kilo T. Kostiuškos vadovaujamas sukilimas. Jo numalšinimą lydėjo žiaurios represijos ir sutrikimai kultūriniame gyvenime, kurie sutrukdė J. Pabrėžai baigti studijas Vilniaus universitete. 1794 metais jis paliko Vilnių ir rugpiučio 1 dieną įstojo į Varnių kunigų seminariją, 1796 metais ją baigė, po to trejus metus dirbo vikaru Šiluvoje, o 1798 metais buvo paskirtas klebonu Raudėnuose. Tačiau

klebonavo tik dvejus metus, paskui vėl buvo paskirtas vikaru Tveriuose, Plunkėj. Iš dažno vietos keitimo galima spręsti, kad dvasinė vyresnybė J. Pabrėžos nemėgo.

Gyveno jis labai kukliai, tiesiog asketiškai, Keldavosi trečią-ketvirtą valandą ryto, daug skaitydavo, rašydavo pamokslus, lankydavo ligonius. Valgė tik du kartus per dieną, vengė bet kokių pramogų, prastai vilkėjo, nedalyvavo pokyliuose, negėrė svaigiuųjų gėrimų, nelošė kortomis.

Kasdien matydamas sunkų baudžiauninkų gyvenimą, o ypač jų kančias ir vargą susirgus, J. Pabrėža ryžos jiems padėti, gydydamas žmones vaistažolėmis. Bet tam reikėjo pagilinti žinias ir išmokti gerai pažinti augalus. J. Pabrėža ėmėsi uoliai skaityti medicinišką literatūrą, mokėsi botanikos. Vazinėdamas po įvairias Žemaitijos vietas, jis rinko ir aprašinėjo augalus, sudarinėjo herbarą.

Įsigijęs žinių, J. Pabrėža ryžosi ir kitiems jas perteikti. Jis ėmėsi rašyti knygas — pirmiausia medicinos klausimais, išvertė iš rusų kalbos brošiūrą: "Spasabs, kaip reik apsiėti su ligonais, kur nėra daktarų taipojaus kaip sarginti ligonis, kuomi gydyti, kokius aniems dauti valgymus ir gėrimus ligos metu ir aniems gyjant". Rašė ir lenkų kalba.

(Bus daugiau)

**SKAITYKITE IR PLATINKITE
DIENRAŠTĮ "NAUJIENAS"**

BOTANIKOS PRADININKAS LIETUVOJE

(Tęsinys)

Kadangi vikaro pareigos atimdavo daug laiko ir sveikatos, J. Pabrėža kreipėsi į Kartenos kleboną Naguskį prašydamas pereiti į altariją. Tas sutiko priimti, jei jis savo lėšomis įsirengs butą. Ir štai nuo 1809 metų Pabrėža jau Kartenos altaristas. Čia jis gali daugiau atsidėti mokslui. 1814 metais, sekdamas Krokuvos mokslų akademijos profesoriaus S. Syrenijumi, jis parašo stambų 246 puslapių veikalą "Skutki lekarskie niektorych roslin i sposob używania tychże roslin w rożnych chorobach". Kai kurių augalų gydymasis veikimas ir tų augalų vartojimo būdas įvairių ligų atveju"). Jame aprašyti 234 vaistiniai augalai ir nurodyta, kokias jų dails ir kaip naudoti vaistams. Lietuviškai jis irgi parašė darbelį, pavadintą "Augimės, sugadlyvossios gydymui".

1816 metais J. Pabrėža, ieškodamas dar ramesnės vietos darbui, ištojo į Kretingos pranciškonų vienuolyną. Jis buvo paskirtas vienuolyno vadovaujamos vidurinės mokyklos mokytoju ir kapelionu. Čia dėstė lotynų kalbą, gamtos mokslus ir geografiją. Su dideliu pasidomėjimu — perteikdavo mokiniamis botanikos žinias, vedavo juos į ekskursijas po miškus, pelkes ir pievas, rodydavo jiems įvairius augalus ir kartu rinko herbarą (surinko apie 800 rūšių). Be to, vienuolyne buvo įrengęs įvairių gėlių ir naudingų

augalų sodelį, tam reikalui sėklų gaudamas iš Vilniaus univeristeto botanikos sodo. Mokiniamis padedant, pats tą sodelį prižiūrėdavo. Mokytoju dirbo iki 1821 metų.

Susirinkęs daug medžiagos apie Žemaitijos augaliją, J. Pabrėža ėmėsi rašyti lietuvių kalba botanikos veikalą. Tai buvo sunkus darbas, nes pačiam reikėjo sukurti botaninę terminologiją lietuvių kalba, parinkti tinkamus augalų vardus. Jis rašė žemaičių tarme, naudodamas lenkišką abėcėlę ir savą rašybą. Stambiausias jo veikalas pavadintas "Taislius auguminis, kuriame talpinas augimės, lig šiol rastosios taip mūsiskės, kaip nekurios svetšalės..." To veikalo apimtis 1040 puslapių. Baigęs rašyti 1843 metais. Augalų vardai jame pateikti lotyniškai, žemaitiškai, o kai kurių — prūsiškai ir latviškai. Ilustruotas 229 paveikslais, kurie sutvarkyti į 17 lentelių. Paveikslai imti iš B. Jundzilo knygos.

To veikalo pratarinėje autorius rašo: "Didis geidimas prisislaugyti žemaičiams pažadino mane ant parašymo to veikalo žemaitišką kalbą". Veikalui išleisti buvo paskirta 1000 olandiškų muštinių, tačiau, pablogėjus autoriaus sveikatai, jis Lietuvoje nebuvo išspausdintas. Tik 1900 metais, A. Miluko rūpesčiu, buvo padarytas to rankraščio nuorašas ir jo dalis išleista JAV "Dirvos" bendrovės lėšomis. Veikalas pavadintas "Botanika arba taislius auguminis", tai yra botanika arba augalų sistema. Jis J. Pabrėžos darbas vertinamas dviem požiūriais kaip pirmas botaninės terminologijos šaltinis ir kaip pirmasis Lietuvos floros rinkinys. Spaudoje paskelbtoje dalyje yra augalų morfologija ir botanikos žodynas, o sisteminis augalų aprašymas, kuriame yra duomenų ir apie at-

skirų augalų augimvietes Žemaitijoje, liko rankraštyje, kuris saugomas respublikinėje bibliotekoje.

Kiti du stambūs J. Pabrėžos botanikiniai veikalai yra "Vardai taisliniai augimių, atsirandančių augimnyčioj žemaitinėje... Par kunigą Ambroziejų Jurgį Pabrėžą, buvusį koznadieį ir mokytoją iškalų Kretingos surašyti metuose 1834. Kretingoj" ir "Sryje bal-senyyny biiluu žemayt, Lotinyyniu. Par konega Ambrozieejo Paabrėža soorinktuu. Metusy 1834 — Kretingoo". Abu darbai svarbūs lingvistiniu požiūriu. Be to, yra išlikęs J. Pabrėžos parašyta pasaulio geografijos vadovėlis, matyt, skirtas vidurinei mokyklai. Jame plačiau aprašytos Europos valstybės, apie kitur žemynus žinių duodama mažiau.

J. Pabrėža rūpinosi ir rašė daugiausia žmonių buitiniams reikalais. Jo rankraščiuose žymią dalį užima medicinos tematika, bet yra pamokymų ir tapybos, baldų dažymo, meniško knygų įrišimo klausimais. Didžiausios pagarbos savo krašto žmonių tarpe J. Pabrėža yra susilaukęs, kaip liaudies gydytojas, dovanai teikęs pagalbą skausmus kenčiantiems vargdieniams.

Savo indėliu bundančios Lietuvos kultūrai J. Pabrėža artimas S. Daukantui. Skirtumas tas, kad S. Daukantas, gyvendamas ir dirbdamas Petrapilyje, didžiumą savo raštų sugebėjo atspausdinti. O J. Pabrėža, gyvendamas nuošaliame Lietuvos rajone, neturėjo laimės spaudoje paskelbti savo vertingų darbų. Užtat jis garsėjo kaip geras mokytojas ir pamokslininkas, gyvu žodžiu švietęs žemaičių liaudį.

J. Pabrėža mėgino savo mintis reikšti ir poezijos forma. Vienas jo eilėraščių "Pypkelė" 1890 metais

įdėtas JAV lietuvių laikraštyje "Vienybė Lietuvininkų". Vėliau keli jo eilėraščiai buvo paskelbti moksliniame žurnale "Tauta ir žodis", VII tome, Kaune, 1931 metais. Du jo eilėraščiai įdėti "Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijoje", išleistoje 1957 metais Vilniuje. Vienas jų — "Apie pypkininką".

Pypkininko žodžiais išreikšta paties autoriaus nuotaika:

Nieks man didybės, didžių vyresnybės,
Kuriams paklepčiai atim jų aštrybes.
Nėr man ponystų ir to neniekinu.
Vienok aš linksmas pypkę sau kūrinu.

Sumnenė čysta, niekad nesmūtnijas
Ana nebijos, kad kilš penkūnijos.
Neboju nieko, tabokėlį trindamas, —
Stoviu atvožniai, pypkę sau kūrindamas.

Iš šių posmų matyti, kad J. Pabrėža buvo vienas iš tų kultūros ir švietimo darbuotojų, kurie nemokėjo ir nesistengė lenkti prieš didžiūnus galvos, bet dirbo pagal savo sąžinę ir nebijojo kylančios perkūnijos, nukreiptos prieš liaudį spaudžiančius tironus.

I "Abėcėlinis sąrašas žemaitiškų-lotyniškų terminų, kunigo Ambroziejaus Pabrėžos surinktų".

(Iš M. ir G.)

(Pabaiga)

**SKAITYKITE IR PLATINKITE
DIENRAŠTĮ "NAUJIENAS"**